

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Никифорака Михайла Васильовича
на дисертацію Шутко Наталії Ігорівни
«Зобов'язальне право за Цивільним кодексом Австрії 1811 року
та його застосування на західноукраїнських землях (1811-1939 роки)»,
подану до захисту у спеціалізованій вченій раді Д 35.051.03
у Львівському національному університеті імені Івана Франка
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень.**

Актуальність теми дослідження. Розвиток громадянського суспільства в Україні, прискорений помаранчевою революцією та революцією гідності, розширює сферу впливу, дії приватного права як його основи. В цьому зв'язку актуальність історико-правових досліджень проблем цивілістики, безумовно, зростає. Особливий інтерес для істориків права становить національний та зарубіжний досвід розвитку цивільного права, його кодифікації.

За таких обставин цілком зрозумілим є звернення до Цивільного кодексу Австрії 1811 року та його застосування на західноукраїнських землях. Австрійський цивільний кодекс другий за віком в Європі. У 2011 році відзначене його двохсотріччя. Але він діє досі (як і Французький цивільний кодекс 1804 р.), звичайно, із численними змінами та доповненнями.

Цивільний кодекс Австрії посідає особливе місце серед найвідоміших європейських кодексів (Прусське уложення 1794 р., Кодекс Наполеона, Німецьке уложення 1896 р.). Відмінність Цивільного кодексу Австрії від перших двох цікаво сформулював відомий класик європейської компаративістики Рене Давід. «Для того, щоб відповідати запитам школи природного права, – писав він, – кодифікація повинна дотриматися двох умов. З одного боку, кодифікація повинна бути творінням просвіченого суверена, невідвладного путам минулого, бажаючого закріпити – навіть на шкоду привілеям старого порядку – нові принципи справедливості, свободи і гідності

індивідуалізму. З іншого боку, треба, щоб така кодифікація була здійснена у великій країні, яка справляє вплив на інші країни. Все це означає, що кодифікація могла увінчатися успіхом і оновити діючі системи лише в тих умовах, в яких вона і була здійснена (у Франції в період наполеонівської експансії, відразу ж після революції, асоціюючись тим самим із престижем ідей 1789 р.). Прусське уложення 1794 р. не мало успіху, бо не була дотримана перша із названих вище вимог. Австрійське цивільне уложення 1811 р. мало досить обмежене значення в силу відсутності другої умови» (Основные правовые системы современности. – М.: Международные отношения, 1999. – С.50.).

Що стосується різниці між ЦКА і Німецьким цивільним уложенням, то в основі її лежать майже сто років розвитку цивільного права в умовах суспільно-економічної формації, яка в першому десятиріччі ХІХ ст. тільки утверджувалась.

Можна погодитись із думкою дисертантки, що тема її дослідження ще мало відображена як в українській історико-правовій науці, так і в українській цивілістиці. Це теж вагомих аргумент на користь актуальності теми.

Відзначаючи актуальність теми дослідження, варто вказати й на те, що дисертація виконана в межах науково-дослідних тем кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Достовірних отриманих результатів, на мою думку, забезпечена насамперед опорою на обширну документальну базу. В першу чергу це стосується справ із фондів Центрального державного архіву України у Львові (ЦДАЛ). Особливу, очевидно, найважливішу роль у виконанні завдань дослідження відіграло вивчення австрійських нормативно-правових актів, опублікованих українською, німецькою та польською мовами.

Вагомою позитивною рисою дисертаційного дослідження є загалом добре знання історіографії теми, критичне використання наукових здобутків

як вітчизняних, так і зарубіжних правознавців. Формальним підтвердженням цього є 368 найменувань бібліографії.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження забезпечило також володіння здобувачкою сучасним інструментарієм історико-правового пізнання. Методологічну основу дослідження склали філософські (світоглядні), загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Успішною можна вважати спробу з'ясувати вплив цивілізаційного розвитку на формування зобов'язального права у Австрійському цивільному кодексі 1797 р. для Галичини та ЦКА.

Багатонаціональна держава Австрія, з 1867 р. двоєдина монархія Австро-Угорщина, в якій неможливо було провести чіткі межі ні в національному, ні в географічному відношеннях і яка, – не дивлячись на переважання німецької мови (в австрійському варіанті) і завдяки стихії багатомовності, – демонструвала розмаїття взаємопроникнень і взаємовпливів на пересіченні слов'янського і романського світів, виробила таку культурно-історичну неперервність, що її вистачило і на Австрію ХХ століття, і частково на її колишні землі.

Структура дисертації, хоча і не безспірна, дозволила створити логічне хронологічно-послідовне дослідження і таким чином досягти поставленої мети. Вона охоплює вузлові аспекти теми.

У першому розділі («Історіографія, джерельна база та методологія дослідження») оцінено стан наукової розробки теми, охарактеризовано джерела дослідження, визначено методи дослідження.

У другому розділі («Загальна характеристика Цивільного кодексу Австрії 1811 року») розкрито соціально-економічні та політичні передумови кодифікації австрійського цивільного права на рубежі ХVIII-ХІХ століть, проаналізовано джерела, структуру та основні положення змісту ЦКА, з'ясовано зміни в австрійському цивільному праві у ХІХ столітті та новелізацію ЦКА 1811 року у 1914, 1915 і 1916 рр.

У третьому, безперечно, центральному, ключовому розділі («Регулювання зобов'язальних відносин за Цивільним кодексом 1811 року») розкрито правову природу, види та підстави виникнення зобов'язань, охарактеризовано порядок зміни та припинення зобов'язань, визначено поняття договору, окремих видів договорів, з'ясовано порядок укладення, умови та форми укладення договорів, проаналізовано зобов'язання щодо відшкодування шкоди та зобов'язання, які виникали на підставі закону.

Четвертий розділ («Застосування Цивільного кодексу Австрії 1811 року на західноукраїнських землях в складі різних держав») присвячений дії, впливу, значенню ЦКА в Другій Речі Посполитій, Чехословаччині та Румунії.

Наукова новизна дисертації зумовлена вже самою його темою, яка ще не була предметом окремого монографічного дисертаційного дослідження, хоча цілий ряд публікацій на цю тему наявний (багатомовний).

Безумовною заслугою дисертантки можна вважати з'ясування ролі ЦКА у поширенні цивільно-правової догматики на західноукраїнських землях.

Варте схвалення обґрунтування Н.І.Шутко ролі австрійського зобов'язального права за ЦКА та практики його застосування на західноукраїнських землях для розвитку української науки цивільного права.

Не позбавлений інтересу авторський аналіз новелізації ЦКА у 1914, 1915 і 1916 рр.

Досить аргументовано розкрито роль перекладів офіційного (німецькомовного) тексту ЦКА українською, польською, румунською мовами.

До ознак новизни дисертації можна віднести й те, що вона, як і абсолютна більшість історико-правових досліджень, містить багато посилань на маловідомі події, маловідомі імена, що потенційно робить її цікавою не лише для фахівців з історії права, а й для широкого загалу. Ще більшою мірою це стосується енциклопедичних імен, дій, фактів. Знаменитий француз Луї Пастер висловлювався: «Заберіть сто чоловік із історії Франції і історії Франції не буде». Це стосується історії кожної нації, кожної країни, кожної держави.

Наукове значення дослідження полягає в тому, що воно розкриває актуальне для вітчизняної історико-правової науки завдання: поглиблює знання про характерні риси та особливості зобов'язального права за ЦКА та його застосування на західноукраїнських землях і рецепцію в різних державах Центральної Європи.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання для подальшого історико-правового вивчення проблем вітчизняного і зарубіжного цивільного права, для викладання курсів історії права, порівняльного правознавства.

Апробація дисертації. Її основні результати ґрунтовно відображені у 12 наукових публікаціях, в тому числі і в наукометричних виданнях, обговорені на засідання кафедри історії держави, права і політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Автореферат дисертації Н.І.Шутко відображає структуру, зміст та висновки дослідження. Не викликають заперечень анотації, поміщені у дисертації та авторефераті.

Дисертація оформлена відповідно до чинних вимог, написана літературною українською мовою, у літературному стилі.

Зміст дисертації повністю відповідає спеціальності 12.00.01, з якої вона і подана до захисту.

Водночас дисертація викликає низку роздумів, які відкривають широкий простір для наукової дискусії. Конкретні зауваження і побажання дисертантці (можливо, вони пригодяться при підготовці до видання монографії) зводяться до наступного.

1. Не зовсім вдало визначено предмет і об'єкт дослідження. Визначення предмету дослідження взагалі виглядає віртуальним. Про жодні закономірності в дисертації навіть згадки нема. Та й взагалі зобов'язальне право Австрії на західноукраїнських землях не розвивалося, а застосовувалося. А творилось, розвивалось воно у Відні. Отже, просто кажучи,

об'єктом дослідження є Цивільний кодекс Австрії 1811 року, його передумови, його зміст, його значення. Ну а предмет – зобов'язальне право Австрії за ЦКА і його застосування на західноукраїнських землях.

2. У першому розділі дисертації один абзац (9 рядків) присвячено поняттєво-термінологічному апарату дослідження. Називаються, але не розкриваються, деякі загальні та спеціальні «поняття та категорії». Як видається, цього замало. Варто було, як це прийнято в історико-правових дисертаціях останніх років присвятити окремий підрозділ (чи частину підрозділу) поняттєво-термінологічному апарату дослідження з розкриттям конкретно-історичного змісту найважливіших понять (термінів), що загалом посилює б теоретичний рівень дослідження.

Розвиваючи цю тему, хотілось би зауважити, що дисертації вочевидь не вистачає історіософії права. Збір і виклад фактів – це лише літописання. Варто було б спробувати сформулювати деякі положення щодо правової аккультурації, які є наслідком дії ЦКА на західноукраїнських землях. Розмову про це В.Головченко розпочав ще у 1997 році («Взаємовідносини між Австрією та Україною, як фактор правової аккультурації // Право України. – 1997. – №3.»).

3. Жаль, що поза увагою дисертантки залишився цілий ряд правничих досліджень, які належать до числа класичних. Це праці Е.Аннерса («Історія європейського права»), Р.Давіда (вже названа праця), С.Пахмана («Історія кодифікації цивільного права»), К.Цвайгерта і Х.Кьотца («Вступ до порівняльного правознавства у сфері міжнародного права. – Т.1»). Заслуговував на увагу другий том багатотомної історії монархії Габсбургів «Verwaltung und Rechtswesen (Wien, 1975).

4. Викликає сумнів коректність хронологічних рамок підрозділу 2.4 («Особливості застосування Цивільного кодексу Австрії 1811 р. на угорських землях (1852-1918 роки)»). Угорщина була єдиною коронною землею, де Цивільний кодекс Австрії 1811 року не отримав поширення через опір

угорського дворянства. В деякій мірі він діяв лише у 1852-1861 рр. Перший угорський Цивільний кодекс появився у 1959 році, а діючий – у 2014 році.

5. В роботі міститься цілий ряд маленьких неточностей, спірних формулювань, сумнівних перекладів. Так, на с.32 говориться, що у 1786 р. на правах окремого округу до Галичини була приєднана Буковина із центром у Чернівцях. Справді патент від 6 серпня 1786 року передбачав зробити це з 1 листопада 1786 р., але фактично це відбулося з 1 лютого 1787 року.

На с.44 згадується «абсолютний устрій» Габсбургської держави. Мабуть, мався на увазі абсолютизм.

На с.55 зроблено висновок, що в Цивільному кодексі Австрії «концепції речового та зобов'язального права здаються більш сучасними», ніж в Цивільному кодексі Франції 1804 р. Але аргументів на його користь не наведено.

На с.57 говориться про «період правління Меттерніха». Меттерніх не правив. Він навіть не був австрійцем за походженням. Меттерніх сорок років здійснював зовнішню політику Австрії в якості міністра закордонних справ. А правили Габсбурги ...

На с.83 навряд чи варто було робити посилання на К.Суйку-Зелінську, аби констатувати, що друга частина австрійського цивільного права («Про речові права») була найобширнішою.

На с.5 констатується, що у 1918 році на території ЗУНР продовжувало діяти австрійське цивільне право. Мабуть точніше, – цивільне законодавство, навіть Цивільний кодекс.

На с.8 говориться про «емпіричну базу» дослідження. Але те, що до неї автор відносить, становить нормативну базу. А емпірика – це архівні документи.

Ну і наприкінці про переклади. Найбільший сумнів у мене викликає відмова від загальноприйнятого в українській правничій науці написання прізвища Франца Целлера. До речі, згадавши, що Ф.Целлер був учнем К.Мартіні, було б дуже гречно згадати і вчителя К.Мартіні – Ф.Савіньї – автора

відомої праці «Зобов'язальне право», тим самим згадавши і історичну школу права.

Продовжуючи цю ж тему, можна назвати с.18, де згадується Х.Шляпницький. А у списку літератури він значиться під номерами 320-321 як Н.Schlapnicka, тобто Г.Шляпнічка.

Висновок:

Висловлені зауваження мають в основному рекомендаційний характер і не применшують значимості рецензованого дослідження. Дисертація «Зобов'язальне право за Цивільним кодексом Австрії 1811 року та його застосування на західноукраїнських землях (1811-1939 рр.)» відповідає чинним в Україні вимогам, а її автор – Шутко Наталія Ігорівна, заслуговує на присудження їй кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри людських прав

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

М.В.Никифорак

